

Αποκλειστική συνέντευξη του Νάνου Βαλαωρίτη: «Στο “1984” ο Οργουελ μιλάει για το 2017»



Ο Ντόναλντ Τραμπ ασκεί πολιτική τρομοκρατίας, έστω κι αν σ' εμάς τους Έλληνες «χρησιμεύει» για να βάζει στη θέση της τη Γερμανία.

Οι Σύροι πρόσφυγες πραγματοποιούν μια ειρηνική επιδρομή στην Ευρώπη, όπως έκαναν οι Σλάβοι στον Μεσαίωνα. Η Ελλάδα του 21ου αιώνα εξακολουθεί να βρίσκεται, πνευματικά και κοινωνικά, υπό τουρκικό ζυγό. Από το βάθος των 96 του χρόνων, ο Νάνος Βαλαωρίτης διατυπώνει, μιλώντας αποκλειστικά στο Documenta, απόψεις ρηξικέλευθες, προκλητικές, μοναδικές. Τις απόψεις ενός κοσμοπολίτη διανοούμενου που δεν χάνει ούτε στιγμή το εφηβικό του χιούμορ, τη φρεσκάδα της ματιάς του, το πάθος του για το καινούργιο.

Η αλήθεια είναι πως ο Νάνος Βαλαωρίτης, αυτός ο αειθαλής στοχαστής του 21ου αιώνα, δεν είναι τόσο παρών όσο άλλοτε. Ούτε στις βδομαδιακές συναντήσεις του περιοδικού «Νέα Συντέλεια», στο καφενείο Κοραΐς της οδού Ιπποκράτους, όπου πρωτοστατούσε σε μαραθώνιες, εκρηκτικές συζητήσεις

για την ποίηση και την τέχνη. Ούτε στα μεσημεριάτικα ραντεβού στον πεζόδρομο της οδού Μηλιώνη, στο Πρυτανείο που δεν υπάρχει πια, όπου μαζεύονταν τα Σάββατα οι στενοί του φίλοι για να τον δουν και να τον ακούσουν. Η φετινή βαρυχειμωνιά, η προχωρημένη ηλικία του, η αδιάλειπτη φροντίδα για την επί έξι δεκαετίες σύντροφό του, την Αμερικανίδα ζωγράφο Μαρί Ουίλσον, τον κρατούν μακριά απ' όλα αυτά. Ο Νάνος Βαλαωρίτης δεν είναι παρών όπως άλλοτε, αλλά απών δεν υπήρξε ποτέ.

Από το σπουδαστήριό του, το παλιό πατρογονικό διαμέρισμα στο Κολωνάκι, ενημερώνεται διαρκώς. Διαμορφώνει απόψεις ρηξικέλευθες που κεντρίζουν το ενδιαφέρον του συνομιλητή του, ακόμη και σε μια εποχή θλίψης και αποτελμάτωσης όπως η τωρινή. Παρακολουθεί αδιάκοπα την πολιτική σκηνή, τις διεθνείς εξελίξεις, τις τάσεις στην ποίηση και τις τέχνες. Ζει περιτριγυρισμένος από βιβλία, σημειώσεις, αναμνήσεις, μέσα σ' έναν λαβύρινθο από στοίβες χαρτιών, ένα πραγματικό εργαστήριο σκέψης. Αλλά οι κεραίες του είναι στραμμένες διαρκώς στο παρόν και συλλαμβάνουν τα πάντα.

«Στο “1984” ο Οργουελ μιλάει για το 2017» λέει ο ποιητής. Και εξηγεί: «Στη δυστοπία του μυθιστορημάτος του [σ.σ.: σε αντίθεση με την ουτοπία, η δυστοπία αφορά μια πραγματικότητα ανεπιθύμητη και τρομακτική], ο Τζορτζ Οργουελ είχε δημιουργήσει μια διπλή γλώσσα, όπως αυτή που υπάρχει σήμερα στην πολιτική. Οι λέξεις έχαναν την πραγματική σημασία τους, σήμαιναν κάτι άλλο, αναλόγως των περιστάσεων». Κατά τον Νάνο Βαλαωρίτη, η απότομη αύξηση των πωλήσεων που σημείωσε παγκοσμίως τις τελευταίες εβδομάδες το «1984» δεν οφείλεται μόνο στο χαοτικό κλίμα που δημιούργησε ο Τραμπ στην Αμερική, αλλά και στην αγωνία των ανθρώπων για το αύριο.

Ένας ποιητής με το tablet ανά χείρας

«Έλα να δεις» μου λέει δείχνοντας κάτι στο tablet του. Στη σελίδα του στο Facebook, η ελαιογραφία μιας μελαγχολικής γυναίκας εικονογραφεί την πιο πρόσφατη ανάρτησή του. Ναι, ο Νάνος Βαλαωρίτης ανήκει στην κοινότητα του Facebook, «αυτού του καταπληκτικού εργαλείου», όπως το αποκαλεί. Χρησιμοποιεί το ίντερνετ καθημερινά για να επικοινωνήσει με τους φίλους του, πραγματικούς και διαδικτυακούς, για να ενημερωθεί και να μετέχει στη διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα.

«Το ίντερνετ είναι τεράστιας σημασίας όταν θέλεις να αναπτύξεις μια ιδέα» εξηγεί. «Άλλοτε χρειαζόσουν μια ζωή για να μάθεις ορισμένα πράγματα. Τώρα μπορείς να δεις ανθρώπους που ζουν στην Κίνα ή τη Ρωσία τη στιγμή που θέλεις. Να διαπιστώσεις ότι είναι ακριβώς σαν κι εμάς. Οτι έχουν τα ίδια φαγητά, τους ίδιους φίλους, τα ίδια γούστα. Να αναρωτηθείς: “Τι είναι αυτά που μας λένε; Αυτούς θα πάμε να σφάξουμε;”. Να καταλάβεις επιτέλους πως οι “άλλοι” δεν είναι εχθροί μας, αλλά θύματα σαν εμάς».

«Οι εθνικιστές μάς γυρνούν πίσω»

Στην ερώτησή μου αν υπονοεί τη φασιστική ιδεολογία και την εμμονή των ακροδεξιών εθνικιστών να βλέπουν τους “άλλους” σαν εχθρούς, ο Νάνος Βαλαωρίτης απαντά με μια αναδρομή στην ιστορία: «Οι εθνικιστές είναι υμνητές του πολέμου και της κυριαρχίας. Μας γυρνούν πίσω, στα δικτατορικά καθεστώτα των τυράννων της αρχαίας Ελλάδας, στους πολεμοχαρείς Σπαρτιάτες. Μας αναγκάζουν να κάνουμε βήματα προς τα πίσω – κι αυτά τα βήματα προς τα πίσω πρέπει, δυστυχώς, να τα περιμένουμε...».

Η ιστορία επανέρχεται διαρκώς στον λόγο του. Από την εποχή του πρώτου ιστορικού, του Θουκυδίδη, οι κύκλοι της ιστορίας επαναλαμβάνονται. Το ίδιο ισχύει και για τα λάθη των ανθρώπων. «Η ιστορία της ανθρωπότητας συνεχίζεται εδώ και δυόμισι χιλιάδες χρόνια» εξηγεί. «Το τρομερό είναι ότι δεν αλλάζουμε. Υπάρχουν ιστορικά μοτίβα που επαναλαμβάνονται κάθε τόσο. Ίσως πρέπει να συμβεί κάτι πολύ καταστροφικό, για να φοβηθούν οι μεγάλες δυνάμεις του κόσμου και να αποφασίσουν να σώσουν τον πλανήτη και την ανθρωπότητα».

Γλώσσα και αλήθεια είναι θύματα πολέμου

Όταν ο Νάνος Βαλαωρίτης μιλάει για πόλεμο, υπονοεί την κατάσταση αβεβαιότητας που βιώνουμε σήμερα. Υπονοεί την ιδεολογική πάλη της δημοκρατίας με την ακροδεξιά ιδεολογία, η οποία κερδίζει πόντους στην Ευρώπη. Υπονοεί όμως και την παρέμβαση παγκόσμιων οικονομικών κέντρων στη διακυβέρνηση κρατών, τον οικονομισμό, που έχει οδηγήσει πολλές χώρες, και πρώτη απ’ όλες την Ελλάδα, στο χείλος της καταστροφής. «Το πρώτο θύμα ενός πολέμου είναι η γλώσσα, και επομένως η αλήθεια» επισημαίνει.

«Σ’ έναν πόλεμο ο αντίπαλος χρησιμοποιεί τη γλώσσα διαφορετικά από σένα, για να εξυπηρετήσει ίδιον όφελος. Ζούμε στην εποχή της μετα-αλήθειας». Αναφέρεται στον όρο μετα-αλήθεια (post truth), που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον μετά την εκλογή Τραμπ στην Αμερική, και υποδηλώνει τη στρέβλωση της αλήθειας από τους πολιτικούς οσάκις θέλουν να παρουσιάσουν μια προσωπική, εντελώς πλαστή εκδοχή της πραγματικότητας.

«Στις κρίσεις, όπως αυτή που ζούμε, αρχίζει να διαφαίνεται πιο ξεκάθαρα τι είναι ψεύτικο και τι αληθινό· στον πολιτισμό αλλά και στην πολιτική... Βλέπουμε ποιοι είναι σκουπίδια για πέταμα και ποιοι έχουν κάποια σημασία. Στον πολιτικό τομέα αυτοί που μετρούν είναι ελάχιστοι. Στον πολιτιστικό, επίσης πολύ λίγοι» λέει ο Νάνος Βαλαωρίτης, διαβλέποντας κάποιες εξόδους διαφυγής από τη μετα-αλήθεια της διεθνούς πολιτικής σκηνής.

Όχι στον ναρκισσισμό και στη βολή

«Οι άνθρωποι ξυπνούν και βλέπουν ότι πρέπει να αλλάξουν προτεραιότητες, να ξεφύγουν από τον ναρκισσισμό ή τη βολή τους. Να δουν τα πράγματα μέσα από έναν διευρυμένο φακό, που μπορεί να περιλάβει μια πραγματικότητα πιο περίπλοκη. Αλλά, ταυτόχρονα, να επικεντρωθούν και στις λεπτομέρειες. Γιατί από τις λεπτομέρειες ξεκινούν τα πάντα».

Οι πρόσφυγες της Συρίας που κατακλύζουν την Ευρώπη αποτελούν, για τον Νάνο Βαλαωρίτη, άλλη μια επανάληψη ιστορικού μοτίβου. «Έχει την έκταση και τον χαρακτήρα της επιδρομής των Σλάβων κατά τον Μεσαίωνα» επισημαίνει. «Μιας ειρηνικής επέλασης ενός λαού που ξεχειλίζει».

Από όποια σκοπιά κι αν τη δούμε, η πραγματικότητα που βιώνουμε δεν παύει να είναι αβέβαιη, χαοτική, διαρκώς μεταβαλλόμενη. «Ο Ντόναλντ Τραμπ, επί παραδείγματι, έχει αναστατώσει τον κόσμο ολόκληρο. Λένε πως είναι αυθόρμητος. Δεν είναι, όμως. Στην ουσία, ασκεί πολιτική τρομοκρατίας» εκτιμά ο ποιητής. Και υπενθυμίζει τη γελοία απειλή του Τραμπ προς τον Μεξικανό πρόεδρο Ενρίκε Πένια Νιέτο όταν ο πρώτος διαμήνυε ότι θα στείλει στρατεύματα στο Μεξικό για να εξολοθρεύσουν «τους κακούς τύπους που έχετε εκεί κάτω». «Πιστεύω όμως πως τη χρειαζόμασταν την αναστάτωση του Τραμπ. Ας μην ξεχνάμε πως σ' εμάς τους Έλληνες χρησιμεύει για να βάζει, όπως πρέπει, στη θέση της τη Γερμανία».

Το ευρω-χάος και η σκέψη των Ελλήνων

«Εμείς οι Έλληνες μπορούμε να διαδραματίσουμε ρόλο οικουμενικό. Το μυαλό το έχουμε. Δεν μένει παρά να το αναπτύξουμε. Χωρίς εμάς, οι Ευρωπαίοι δεν ξέρουν από πού ν' αρχίσουν. Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία έχουν πιαστεί από τα μαλλιά σε μικροκαβγάδες της γειτονιάς τους που δεν μας αφορούν. Οσο βλέπουμε, όμως, το χάος που επικρατεί στην Ευρώπη, η σκέψη μας ωριμάζει. Γι' αυτό, πιστεύω πως έχουμε μια ευκαιρία. Από την άλλη, η Ιστορία είναι μια υπόθεση ευκαιριών. Αν δεν πιάσεις την ευκαιρία, χάνεις το νήμα της Ιστορίας» καταλήγει ο Νάνος Βαλαωρίτης.

«Μόλις ένας Έλληνας βγει εκτός συνόρων, η σκέψη του αναπτύσσεται. Εδώ πέρα, όλα τον εμποδίζουν. Ουσιαστικά, η τουρκική κυριαρχία συνεχίζεται ακόμη και σήμερα, πνευματικά και κοινωνικά. Γι' αυτό προχωρούμε πολύ αργά, με τρόπο τραυματικό. Τι είναι, επί παραδείγματι, η ελληνική γραφειοκρατία; Είναι το τούρκικο πασαλίκι»

Ο ελληνισμός του Γιώργου Σεφέρη

Η ανάγκη να αναπτύξουμε ελεύθερα τη σκέψη μας, όπως διδάσκει η αρχαία ελληνική φιλοσοφία, είναι πρωταρχική για τον Νάνο Βαλαωρίτη. Το 2010, η έκδοση της μελέτης του «Ο Όμηρος και το αλφάβητο» δημιούργησε αίσθηση στους κύκλους των ομηριστών του εξωτερικού. «Οι ξένοι μελετητές διέγραψαν τη σύγχρονη Ελλάδα από την ελληνική παράδοση. Πώς τα κατάφεραν; Αφαιρώντας την αλφαβητική αρίθμηση των ραψωδιών της Ιλιάδας και της Οδύσσειας και αντικαθιστώντας τα γράμματα με αριθμούς. Εμείς, όμως, πρέπει να δημιουργήσουμε έναν ελληνικό ελληνισμό, όπως έλεγε ο Σεφέρης, μια μελέτη του ελληνισμού από τη δική μας σκοπιά. Θεωρώ ότι το βιβλίο μου για τον Όμηρο είναι το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση».

ΠΟΙΟΣ ΕΙΝΑΙ

Μάστορας του λόγου, ταξιδευτής, δάσκαλος

Ο Νάνος Βαλαωρίτης έχει διανύσει μια εποχή μυθική, στη διάρκεια της οποίας το καλειδοσκόπιο της σκέψης και της τέχνης άλλαζε αδιάκοπα σχήματα και χρώματα.

Γεννήθηκε στη Λωζάννη της Ελβετίας το 1921 και ήρθε στην Ελλάδα στα πέντε του χρόνια. Στα δεκαοχτώ του δημοσίευσε τα πρώτα του κείμενα στα «Νέα Γράμματα» του Γιώργου Κατσιμπαλή και ήρθε σε επαφή με τον μοντερνισμό του Οδυσσέα Ελύτη και του Γιώργου Σεφέρη.

Κοσμοπολίτης από καταγωγή, έζησε τα χρόνια της νεότητάς του στο Λονδίνο και το Παρίσι, όπου γνώρισε ιερά τέρατα της τέχνης του 20ού αιώνα (Τ.Σ. Ελιστ, Λόρενς Ντάρρελ, Ντίλαν Τόμας, Χένρι Μίλερ) και μετέφρασε τους Έλληνες ποιητές της γενιάς του '30: Ελύτη, Σεφέρη, Εμπειρίκο, Εγγονόπουλο, Γκάτσο.

Η γνωριμία του με τον Αντρέ Μπρετόν και τον κύκλο των σουρεαλιστών στο Παρίσι της δεκαετίας του '50 σφράγισε τη δημιουργική του πορεία. Υπήρξε εκδότης του ιστορικού λογοτεχνικού περιοδικού «Πάλι», η έκδοση του οποίου διακόπηκε από τη δικτατορία. Από το 1968 και για 25 ολόκληρα χρόνια δίδαξε συγκριτική λογοτεχνία στο Πανεπιστήμιο του Σαν Φραντσίσκο.

Στην Ελλάδα εξέδωσε το λογοτεχνικό περιοδικό «Συντέλεια» και στη συνέχεια τη «Νέα Συντέλεια», που διέκοψε την κυκλοφορία της πριν από λίγα χρόνια. Πολυγραφοτάτος, έχει εκδώσει ποιητικές συλλογές, διηγήματα, μυθιστορήματα και δοκίμια. Το 2009 τιμήθηκε με το Μεγάλο Κρατικό Βραβείο Λογοτεχνίας για το σύνολο του έργου του

Φωτογραφία: Δημήτρης Ραπακούσης